

МЕҲНАТ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ ВА ИЖТИМОЙ АҲАМИЯТИ: ИЛМИЙ ТАҲЛИЛ

Сабиркулова Камилла Батиралиевна

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси 2-курс тингловчиси

e-mail: kamiklolka@gmail.com

Аннотация. Мақолада меҳнат унумдорлигини оширишнинг иқтисодий ва ижтимоий аҳамияти илмий жиҳатдан таҳлил қилинади. Меҳнат унумдорлиги ўсишининг макроиқтисодий кўрсаткичларга, корхоналарнинг рақобатбардошлигига, аҳоли турмуш даражасига ва ижтимоий барқарорликка таъсири баҳоланади. Мақсад – меҳнат унумдорлигини оширишнинг долзарблигини илмий асослаш ва ушбу соҳада сиёсат ва стратегияларни ишлаб чиқиш учун амалий тавсиялар бериш.

Калим сўзлар: Меҳнат унумдорлиги, иқтисодий ўсиш, рақобатбардошлик, турмуш даражаси, ижтимоий барқарорлик, инновациялар, капитал, меҳнат ресурслари.

Abstract. The article analyzes the economic and social importance of increasing labor productivity. The impact of labor productivity growth on macroeconomic indicators, the competitiveness of enterprises, the living standards of the population, and social stability is assessed. The aim is to scientifically substantiate the relevance of increasing labor productivity and to provide practical recommendations for the development of policies and strategies in this area.

Keywords: Labor productivity, economic growth, competitiveness, living standards, social stability, innovation, capital, labor resources.

Кириш

Жаҳон иқтисодиётининг шиддат билан ўзгариб бораётган ҳозирги шароитида мамлакатларнинг иқтисодий ўсиши ва рақобатбардошлигини таъминлаш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Ушбу вазифани муваффақиятли бажаришнинг асосий омилларидан бири меҳнат унумдорлигини оширишдир. Меҳнат унумдорлиги – бу иқтисодий тараққиётнинг асосий омили бўлиб, ҳар бир мамлакатнинг узоқ муддатли ўсиш суръатларини белгилайди (Солош, 1956). Меҳнат унумдорлигини ошириш нафақат корхоналарнинг рақобатбардошлигини таъминлайди, балки аҳоли турмуш даражасини яхшилаш, ижтимоий барқарорликни мустаҳкамлаш ва глобал иқтисодий ўсишга ҳисса қўшади (Кругман, 1994). Меҳнат унумдорлиги нафақат макроиқтисодий кўрсаткичларни яхшилашга хизмат қилади, балки аҳолининг турмуш даражасини юксалтириш, ижтимоий барқарорликни таъминлаш ва мамлакатнинг халқаро майдондаги ўрнини мустаҳкамлашда ҳам муҳим рол ўйнайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан иқтисодиётни модернизация қилиш, рақобатбардошликни ошириш ва аҳоли фаровонлигини юксалтиришга қаратилган кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Ушбу ислохотлар доирасида меҳнат унумдорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Чунки, меҳнат унумдорлигининг ўсиши иқтисодий ўсишнинг асосий драйвери бўлиб, аҳолининг реал даромадларини ошириш, янги иш ўринлари яратиш ва мамлакатнинг глобал рақобатбардошлигини таъминлашга хизмат қилади.

Шу нуқтаи назардан, меҳнат унумдорлигини оширишнинг иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятини илмий жиҳатдан таҳлил қилиш, бу борада мавжуд муаммоларни аниқлаш ва уларни ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш долзарб аҳамиятга эга. Бу эса, ўз навбатида, мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш

стратегиясини ишлаб чиқиш, иқтисодий сиёсатни шакллантириш ва ижтимоий дастурларни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур мақола меҳнат унумдорлигини оширишнинг иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятини илмий жиҳатдан таҳлил қилишга бағишланган. Мақолада меҳнат унумдорлигининг макроиқтисодий кўрсаткичларга, корхоналарнинг рақобатбардошлигига, аҳоли турмуш даражасига ва ижтимоий барқарорликка таъсири баҳоланади. Шунингдек, мақолада меҳнат унумдорлигини оширишнинг асосий омиллари, бу борада мавжуд муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари таҳлил қилинади. Мақоланинг мақсади – меҳнат унумдорлигини оширишнинг долзарблигини илмий асослаш ва ушбу соҳада сиёсат ва стратегияларни ишлаб чиқиш учун амалий тавсиялар беришдан иборат.

Меҳнат унумдорлигининг аҳамияти классик иқтисодий таълимотлардан бошлаб, замонавий тадқиқотларгача кўплаб олимлар томонидан ўрганилган. Адам Смит (1776) меҳнат тақсимотининг унумдорликни оширишдаги ролини таъкидлаган бўлса, Карл Маркс (1867) капиталистик ишлаб чиқаришда меҳнат унумдорлигининг ўсиши иқтисодий ривожланишнинг асосий шарти эканлигини кўрсатиб берган. Роберт Солош (1956) технологик ўзгаришларнинг унумдорлик ўсишига таъсирини ўрганган бўлса, Пол Кругман (1994) унумдорликнинг халқаро рақобатбардошликдаги аҳамиятини таъкидлаган.

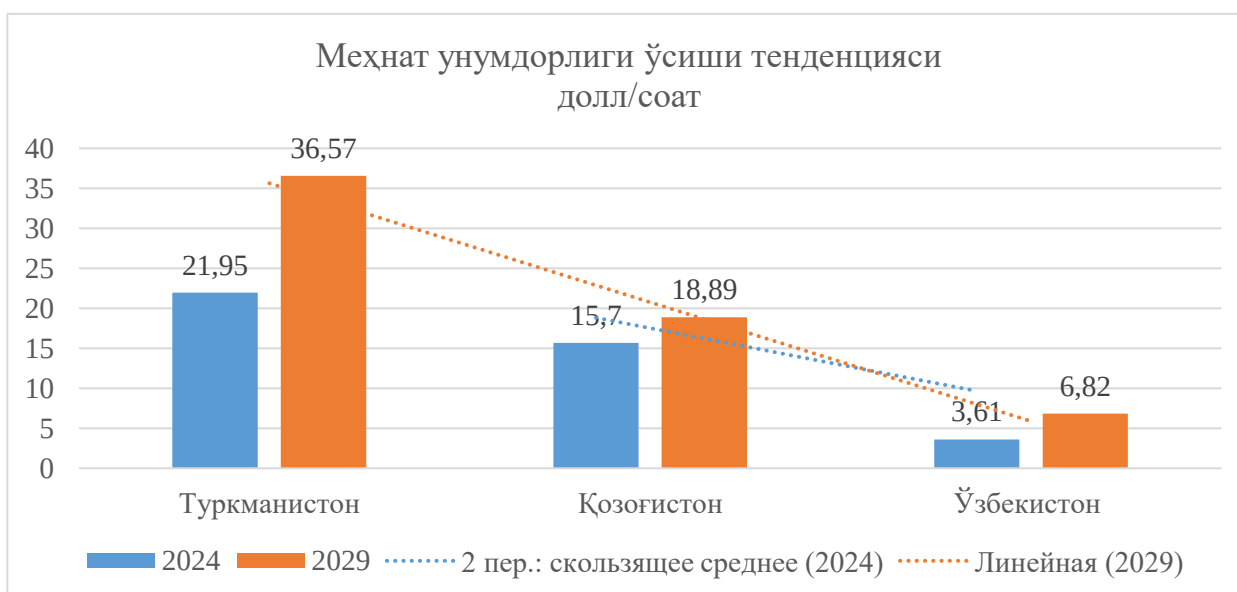
Ушбу тадқиқотда адабиётлар таҳлили, қиёсий таҳлил, статистик маълумотлар таҳлили ва эконометрик моделлаштириш усулларида фойдаланилди. Мақолада меҳнат унумдорлигининг макроиқтисодий кўрсаткичларга таъсирини баҳолаш учун Ўзбекистон ва хорижий мамлакатларнинг статистик маълумотлари таҳлил қилинди. Шунингдек, муваффақиятли корхоналарнинг тажрибаси ўрганилди ва илмий асосланган амалий тавсиялар ишлаб чиқилди.

I. Меҳнат унумдорлигининг макроиқтисодий аҳамияти

Меҳнат унумдорлиги макроиқтисодиёт учун қуйидаги жиҳатлардан муҳимдир:

Иқтисодий ўсиш: Меҳнат унумдорлигининг ўсиши ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)нинг ўсишига олиб келади (Солош, 1956). Юқори унумдорлик камроқ ресурслар билан кўпроқ маҳсулот ишлаб чиқариш имконини беради, бу эса иқтисодиётнинг умумий ҳажмини оширади. Statista Market Insights таҳлилчиларининг Халқаро меҳнат ташкилоти маълумотларига асосланган прогнозларига кўра, Ўзбекистонда меҳнат унумдорлиги яқин беш йил ичида

барқарор ўсишни кўрсатади. Бундай сезиларли ўсишга қарамай, Ўзбекистон меҳнат унумдорлиги бўйича Марказий Осиё давлатлари рейтингида учинчи ўринни сақлаб қолади. Туркменистон ва Қозоғистон етакчи ўринларни эгаллашда давом этади.

3.3.1- расм. Меҳнат унумдорлиги ўсиши тенденцияси

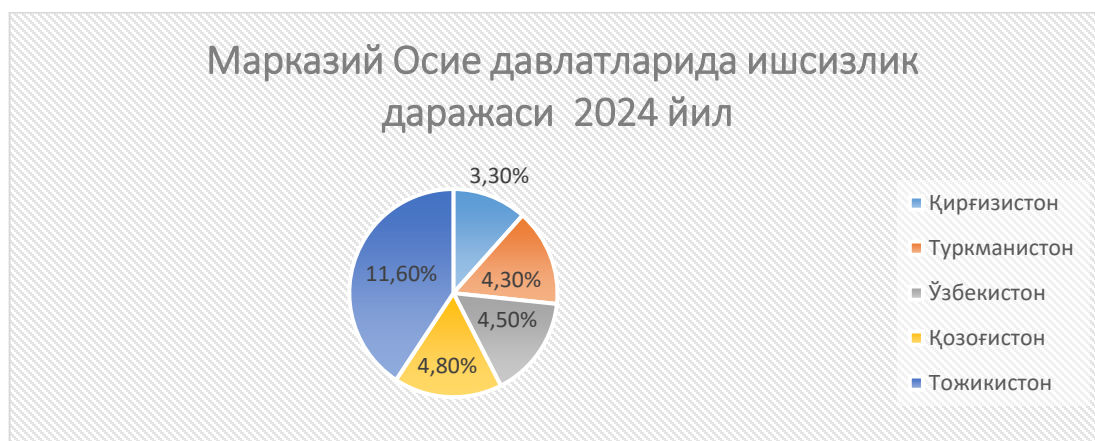
Манба: <https://upl.uz/economy/41645-news.html> сайти маълумотлари

2. Инфляция: Меҳнат унумдорлигининг ўсиши инфляцияни ушлаб туришга ёрдам беради. Агар иш ҳаки унумдорликдан тезроқ ўсса, бу

харажатларнинг ошишига ва нархларнинг кўтарилишига олиб келиши мумкин.

3. Ишсизлик: Меҳнат унумдорлигининг ўсиши дастлаб иш ўринларининг қисқаришига олиб келиши мумкин, аммо узоқ муддатда янги соҳаларнинг ривожланиши ва янги иш ўринларининг яратилиши учун шароит яратади (Aghion & Howitt, 1992). Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) маълумотларига кўра,

3.3.1- расм. Ишсизлик даражаси

Манба: Халқаро меҳнат ташкилоти сайти маълумотлари

Ўзбекистон Меҳнат вазирлиги маълумотларига кўра, 2024-йилнинг ноябрига қадар меҳнатга лаёқатли аҳоли ўртасида ишсизлик даражаси йил бошига нисбатан 1 фоиз бандга, яъни 6,8 фоиздан 5,8 фоизга камайган.

4. Давлат бюджети: Меҳнат унумдорлигининг ўсиши солиқ тушумларининг ошишига олиб келади, бу эса давлатнинг ижтимоий дастурларни молиялаштириш имкониятини кенгайтиради.

“Унумдорлик-бу иқтисодиётнинг якуний муваффақиятини аниқлайдиган ягона нарса” - Пол Кругман. Ушбу иқтибос меҳнат

унумдорлигининг мамлакат иқтисодиёти учун қанчалик муҳим эканлигини яққол кўрсатиб турибди.

II. Меҳнат унумдорлигининг корхоналарнинг рақобатбардошлигига таъсири

Меҳнат унумдорлиги корхоналар учун қуйидаги жиҳатлардан муҳимдир:

1. Харажатларни камайтириш: Юқори унумдорлик камрок ресурслар билан кўпроқ маҳсулот ишлаб чиқариш имконини беради, бу эса харажатларни камайтиради ва фойдани оширади (Портер, 1985).

2. Нархларни пасайтириш: Харажатларни камайтириш корхоналарга нархларни пасайтириш ва бозор улушини ошириш имконини беради.

3. Инновацияларни жорий этиш: Юқори унумдорлик корхоналарга инновацияларни жорий этиш ва янги маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун кўпроқ ресурс ажратиш имконини беради.

4. Халқаро рақобатбардошлик: Юқори унумдорлик корхоналарга халқаро бозорда рақобатлашиш ва экспорт ҳажмини ошириш имконини беради.

“Рақобатбардошлик ягона мезон билан ўлчанади: унумдорлик” - Майкл Портер. Ушбу иқтибос рақобатбардошликни таъминлашда меҳнат унумдорлигининг қанчалик муҳимлигини кўрсатиб беради.

III. Меҳнат унумдорлигининг аҳоли турмуш даражасига таъсири

Меҳнат унумдорлиги аҳоли турмуш даражасига қуйидаги жиҳатлардан таъсир қилади:

1. Иш ҳақи: Юқори унумдорлик иш ҳақи миқдорининг ошишига олиб келади. Корхоналар юқори унумдорлик эвазига кўпроқ фойда олишади, бу эса ходимларга юқори иш ҳақи тўлаш имконини беради.

2. Ижтимоий таъминот: Меҳнат унумдорлигининг ўсиши давлатга ижтимоий таъминот дастурларини молиялаштириш имкониятини беради, бу эса аҳолининг ижтимоий ҳимоясини кучайтиради.

3. Таълим ва соғлиқни сақлаш: Меҳнат унумдорлигининг ўсиши давлатга таълим ва соғлиқни сақлаш соҳаларига кўпроқ инвестиция киритиш имкониятини беради, бу эса аҳолининг билим даражасини ва соғлиғини яхшилайдди.

4. Турмуш шароитлари: Юқори унумдорлик аҳолининг турмуш шароитларини яхшилашга олиб келади, чунки одамлар кўпроқ даромад олишади ва сифатли маҳсулотлар ва хизматлардан фойдаланиш имкониятига эга бўлишади.

“Унумдорлик - бу яхши иш ҳақи ва юқори турмуш даражасининг манбаи” - Ян Тинберген. Ушбу иқтибос меҳнат унумдорлигининг аҳоли фаровонлиги учун қанчалик муҳимлигини яққол кўрсатиб турибди.

IV. Меҳнат унумдорлигининг ижтимоий барқарорликка таъсири

Меҳнат унумдорлиги ижтимоий барқарорликка қуйидаги жиҳатлардан таъсир қилади:

1. Қашшоқликни камайтириш: Юқори унумдорлик қашшоқликни камайтиришга ёрдам беради. Юқори иш ҳақи ва ижтимоий таъминот дастурлари аҳолининг энг қашшоқ қатламлари учун иқтисодий хавфсизликни таъминлайди.

2. Тенгсизликни камайтириш: Меҳнат унумдорлигининг ўсиши даромадлар тенгсизлигини камайтиришга ёрдам беради. Юқори малакали ишчилар юқори унумдорликка еришиш учун кўпроқ талаб қилинади, бу эса уларнинг иш ҳақининг ошишига олиб келади.

3. Ижтимоий интеграция: Юқори унумдорлик ижтимоий интеграцияни кучайтиради. Одамлар яхшироқ иш ўринларига эга бўлишади ва жамиятга кўпроқ ҳисса қўшиш имкониятига эга бўлишади.

4. Сиёсий барқарорлик: Юқори унумдорлик сиёсий барқарорликни таъминлайди. Аҳоли ўзининг иқтисодий аҳволидан қониқса, сиёсий беқарорлик эҳтимоли камаяди.

“Унумдорлик - бу жамиятнинг асосий муаммоларини ҳал қилишнинг энг яхши усули” - Энтони Аткинсон. Ушбу иқтибос меҳнат унумдорлигининг ижтимоий барқарорликни мустаҳкамлаш учун қанчалик муҳимлигини кўрсатиб беради.

V. Меҳнат унумдорлигини ошириш йўллари: стратегиялар, тавсиялар ва амалий мисоллар

Меҳнат унумдорлигини ошириш – бу комплекс вазифа бўлиб, у корхонанинг барча жабҳаларига таъсир этувчи стратегияларни ишлаб чиқишни ва амалга оширишни талаб этади. Қуйида ушбу вазифани муваффақиятли ҳал этиш учун энг муҳим йўналишлар, тавсиялар ва амалий мисоллар келтирилган:

1. Таълим тизимини такомиллаштириш:

Таълим тизими меҳнат бозорининг талабларига мос келадиган юқори малакали кадрлар тайёрлашга қаратилиши керак.

Мисол: Германия касбий таълим тизими дуал таълим тизимига асосланган бўлиб, талабаларнинг катта қисми ўқиш билан бирга корхоналарда амалиёт ўтайди. Бу эса талабаларнинг касбий кўникмаларини ривожлантиришга ва уларнинг меҳнат бозорига мослашишига ёрдам беради.

2. Инновацияларни рағбатлантириш:

Инновациялар меҳнат унумдорлигини оширишнинг асосий омили ҳисобланади. Давлат инновацияларни рағбатлантириш учун қулай шароит яратиши, илмий тадқиқотларни молиялаштириши ва янги технологияларни жорий этишни қўллаб-қувватлаши керак.

Мисол: Исроил давлати илмий тадқиқотларга катта инвестициялар киритади ва технология соҳасида инновацияларни рағбатлантиради. Бу эса Исроилни юқори технологиялар соҳасида дунёдаги етакчи давлатлардан бирига айлантирди.

3. Инвестиция муҳитини яхшилаш:

Инвестиция муҳитини яхшилаш хорижий ва маҳаллий инвестицияларни жалб қилишга ёрдам беради, бу эса янги иш ўринларининг яратилиши ва меҳнат унумдорлигининг ошишига олиб келади.

Мисол: Сингапур давлати инвестициялар учун қулай муҳит яратиш орқали хорижий инвестицияларни жалб қилишда катта муваффақиятларга эришди. Сингапурда қонунчилик барқарор, солиқ тизими содда ва инфратузилма юқори даражада ривожланган.

4. Бошқарувни такомиллаштириш:

Корхоналарда замонавий бошқарув усуллари жорий этиш меҳнат унумдорлигини сезиларли даражада ошириши мумкин.

Мисол: Toyota компанияси “Lean manufacturing” тизимини жорий этиш орқали ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш ва сифатни оширишга еришди. Toyota ҳозирда дунёдаги энг самарали автомобил ишлаб чиқарувчи компаниялардан бири ҳисобланади.

5. Меҳнат муносабатларини такомиллаштириш:

Меҳнат муносабатларини такомиллаштириш иш берувчилар ва ходимлар ўртасида ҳамкорликни кучайтиришга ва меҳнат унумдорлигини оширишга ёрдам беради.

Мисол: Скандинавия давлатларида иш берувчилар ва ходимлар ўртасида юқори даражадаги ҳамкорлик мавжуд. Бу эса меҳнат унумдорлигининг юқори бўлишига ва ижтимоий барқарорликнинг таъминланишига ёрдам беради.

Ушбу йўналишларда иш олиб бориш корхоналарга меҳнат унумдорлигини оширишга ва глобал рақобатда ўз ўрнини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Хулоса

Меҳнат унумдорлиги замонавий иқтисодиётнинг асосий кўрсаткичларидан бири бўлиб, унинг макроиқтисодий, микроиқтисодий ва ижтимоий аҳамияти беқиёсдир. Ушбу тадқиқотда меҳнат унумдорлигининг иқтисодий ўсиш, корхоналарнинг рақобатбардошлиги, аҳоли турмуш даражаси ва ижтимоий барқарорликка таъсири таҳлил қилинди.

Макроиқтисодий нуқтаи назардан, меҳнат унумдорлигининг ўсиши ЯИМнинг ўсишига олиб келади, бу эса иқтисодиётнинг умумий ҳажмини оширади. Бундан ташқари, юқори унумдорлик инфляцияни жиловлаш ва ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш орқали иқтисодий барқарорликни таъминлашга кўмаклашади. Микроиқтисодий даражада меҳнат унумдорлиги

корхоналарнинг харажатларини камайтириш, нархларни пасайтириш, инновацияларни жорий этиш ва халқаро рақобатбардошлигини ошириш имконини беради. Майкл Портернинг таъбири билан айтганда, “Рақобатбардошлик ягона мезон билан ўлчанади: унумдорлик”.

Хулоса қилиб айтганда, меҳнат унумдорлигининг ошиши иқтисодий ривожланишнинг муҳим омилidir. Бунинг учун таълим тизимини такомиллаштириш, кадрларнинг малакасини ошириш, инновацион технологияларни жорий этиш ва қулай иш муҳитини яратиш зарур. Давлат ва хусусий секторнинг ҳамкорлиги, шунингдек, илмий тадқиқотлар ва тажрибаларни қўллаш орқали меҳнат унумдорлигини янада ошириш ва иқтисодиётнинг барқарор ривожланишига эришиш мумкин. Бу, ўз навбатида, аҳоли фаровонлигини ошириш ва ижтимоий барқарорликни таъминлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуллаев, И. (2020). Меҳнат унумдорлигини оширишнинг иқтисодий механизмлари. Тошкент: Иқтисодиёт нашриёти.
2. Солиева, Д. (2019). Ишчи кучи бозори ва меҳнат унумдорлиги ўртасидаги боғлиқлик. Ўзбекистон иқтисодий назария журнали, №3, 45-52.
3. Раҳимов, А. ва Тоғбоев, Ш. (2021). Ижтимоий тараққиётда меҳнат унумдорлигининг роли. Тошкент молия институти илмий мақолалар тўплами, №2, 65-72.
4. Ҳамидов, Б. (2018). Ўзбекистонда меҳнат унумдорлигини оширишнинг инновацион ёндашувлари. Тошкент: Фан ва технологиялар.
5. Юнусова, М. (2022). Иқтисодий ўсиш ва меҳнат унумдорлиги: миллий модел таҳлили. Тошкент: Иқтисодий тадқиқотлар маркази.
6. Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351.
7. Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Harvard University Press.
8. <https://upl.uz/economy/41645-news.html>